

Dinamika slovenske politike tijekom diktature kralja Aleksandra Karađorđevića i njezin utjecaj na Hrvatsku

U članku se analiziraju stavovi triju glavnih slovenskih političkih struja – katoličkih narodnjaka, liberala i komunista – nakon što je kralj Aleksandar Karađorđević uveo diktaturu u siječnju 1929. godine pa sve do njegova ubojstva 1934. godine. Identificiraju se ključne točke i razlike u političkim programima, posebice u pogledima na unutarnje državno uređenje Kraljevine SHS / Jugoslavije, njezin međunarodni položaj te posebnosti političkih strategija u ostvarivanju vlastitih političkih ciljeva. Unatoč prvotnim pozitivnim reakcijama, novi državni režim brzo je doživio kritiku najveće slovenske političke opcije, Slovenske narodne stranke. Nezadovoljstvo je kulminiralo u obliku *Ljubljanskih punktacija*, čiji je temeljni zahtjev bio sjedinjenje Slovenaca u Jugoslaviji u jednu političku cjelinu koja bi privukla i ostale Slovence u susjednim državama. Ova je kritika vlasti iz vizure Beograda predstavljala opasnost za destabilizaciju zapadnog dijela zemlje i narušavanje odnosa s Italijom i Austrijom. Katoličke narodnjake u vladi zamijenili su slovenski liberali, koji su u tom potezu vidjeli potencijal za preuzimanje primata na slovenskim područjima. Međutim, prosječan slovenski stanovnik nije bio sklon ideji jedinstvene jugoslavenske nacije. Slovenski komunisti, suprotno liberalima, shvaćali su da je nacionalno pitanje snažno prisutno u slovenskom puku. Stoga je njihova politička taktika bila temeljena na kritici velikosrpstva i promociji ideje prava na samoodređenje slovenskog naroda. Ipak, sa strateškog gledišta, tu su taktiku uklopili u plan „dragovoljne jugoslavenske federacije“, pokušavajući sjediniti ideju suverenosti pojedinih južnoslavenskih naroda i jugoslavenskog geopolitičkog konstrukta. Takva je situacija među Slovincima relativno povoljno utjecala na položaj Hrvata u nastojanjima uređivanja vlastitog statusa u Kraljevini Jugoslaviji.

Uvod – slovenske političke struje pred diktaturu

Na slovenskoj su političkoj sceni u doba do ubojstava hrvatskih predstavnika koja je počinio Puniša Račić u Narodnoj skupštini 1928. godine bile prisutne brojne stranke, no glavninu su podrške u slovenskom stanovništvu imale tri političke struje. Dominantan je položaj držala Slovenska narodna stranka (*Slovenska ljudska stranka* – SLS), koja je imala snažnu podršku u slovenskom katoličkom kleru.¹

¹ GAŠPARIČ 2007: 76.

Između ostaloga, i sam je predsjednik stranke, Anton Korošec, bio katolički svećenik, čiji je put na čelo stranke bio uvjetovan dobivanjem podrške ljubljanskog biskupa, Antona Bonaventure Jegliča.² Katoličkim su narodnjacima pored Crkve podršku pružali uglavnom slovenski seljaci u pretežno ruralnim područjima koji i jesu tada činili većinu slovenskoga stanovništva.³ Nakon ubojstava hrvatskih poslanika u Skupštini Korošec je za kratko vrijeme postao i predsjednik vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS), što je povećalo njegove ambicije i ambicije stranačkih mu kolega vezano uz državnopravne reforme koje bi bile u skladu sa strategijom SLS-a.⁴ Potonja je uključivala i pokušaj preuzimanja dijela hrvatskih birača pomoću Hrvatske pučke stranke (HPS-a).⁵

Manje su kohezivni bili slovenski liberali koji su se kao i demokrati na državnoj razini raštrkali u više stranaka. Najviše su utjecaja imali slovenski liberali koji su prije Radićeva ubojstva upravo s Hrvatskom seljačkom stankom (HSS) i Svetozarom Pribičevićem formirali Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK) koja je predstavljala opoziciju spoju Narodne radikalne stranke, SLS-a, Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO) i Demokratske stranke Ljubomira Davidovića. Pored njih u SDK-u su sudjelovali i članovi Slovenske kmetijske stranke (Slovenske seljačke stranke; u nastavku SKS-a). Iako na početku na suprotnim ideološkim polovima, jer se Radić bio zauzimao za pravo na samoodređenje hrvatskoga naroda, a slovenski su demokrati uglavnom bili pristaše koncepta jedinstvene jugoslavenske nacije te unitarne države, seljačko-demokratsko partnerstvo pokazalo se sadržajno koherentnim. Oporba se bila, naime, fokusirala na zajedničkog suparnika, NRS, odnosno njezinu velikosrpsku strategiju u kojoj su najprije demokrati, a potom i HSS bili samo pijuni. Koalicija je postigla konsenzus oko ključnih točaka, posebice oko neravnopravnosti pojedinih dijelova države. Osim Narodne radikalne stranke (NRS-), glavna je meta opozicije bio upravo vođa SLS-a, Anton Korošec, koji je prije skupštinskih atentata zasjeo na mjesto ministra unutarnjih poslova i sudjelovanjem u vladi uspio ishoditi nešto veći stupanj autonomije Ljubljanske i Mariborske pokrajine. Ta činjenica, međutim, nije mogla kompenzirati poreznu neravnopravnost, odnosno poreznu privilegiranost Srbije u odnosu na takozvana prečanska područja,⁶ što je osnažilo kohezivnost SDK-a. Iz vizure Pribičevićeve Samostalne demokratske stranke (SDS) borba za izjednačavanje poreza bila je u skladu sa stranačkim jugoslavensko-unitarističkim i državno centralističkim programom. To je u ono vrijeme tvrdio i najvidljiviji slovenski predstavnik SDS-a, Albert Kramer, koji je prije uvođenja diktature na pitanje ljubljanskog dopisnika

² RATEJ 2022: 34.

³ GAŠPARIĆ 2007: 7-12.

⁴ RAHTEN 2022: 301.

⁵ MATIJEVIĆ 2000: 479-501.

⁶ MATKOVIĆ 1971: 7-24.

beogradskog časopisa *Politika* 'što s federacijom' odgovorio: „SDK čvrsto stoji na unitarističkom principu. Srbijanci, tj. vladini radikali htjeli bi natjerati stranke Koalicije da napuste taj princip, no članovi Koalicije žele samo da se prilike u našoj državi konačno srede i da dođe do potpune ravnopravnosti.“⁷ Istovremeno, HSS je to stavljala u kontekst borbe protiv velikosrpstva, odnosno političke borbe protiv podređenosti Hrvata Beogradu. Takva je situacija dovela do toga da su i najveći slovenski unitaristi, poput primjerice Gregora Žerjava, do Radićeve smrti bili na njegovoj strani, argumentirajući to tezom prema kojoj se „pravo Jugoslovenstvo bori protiv velikosrpske i klerikalne reakcije“.⁸ Radiću je dakako takva protuvelikosrpska retorika odgovarala, dok mu antiklerikalni stav slovenskih unitarista nije previše smetao.

S perspektive prosječnog Slovenca, liberalno ustrajanje na unitarističkim ideološkim polazištima nije polučilo veću popularnost SDK-a među Slovencima. Štoviše, dobar je dio liberalnog slovenskog stanovništva odlučio potražiti alternative. Jedan se manji dio priklonio socijalistima koji su nakon uvođenja apsolutizma preko radničkih organizacija pokušali privući što veći udio tog sloja pučanstva. No socijalisti nisu nudili značajno drugačiju opciju od liberala. Upravo suprotno, djelujući preko krovne jugoslavenske sindikalne organizacije (Ujedinjeni radnički sindikat Jugoslavije), često su posredno i surađivali s vladom.⁹ Istovremeno, dok je postojala nesmetana suradnja s liberalnom strujom, reformistički socijalisti nisu htjeli imati ništa s Komunističkom partijom Jugoslavije (KPJ). Liberali su, naime, percipirani kao ideološki bliski srpskim strankama na vlasti i posljedično kao dobar posrednik između reformnih težnji relativno malobrojnih slovenskih socijalista i vlasti u Beogradu. Komunisti su, naprotiv, doživljavani kao polulegalna organizacija koja im je predstavljala konkurenciju u njihovim nastojanjima dobivanja podrške među radničkom klasom. No upravo beskompromisno nastupanje protiv vlasti komunistima je podiglo popularnost među Slovencima, što je taj politički smjer ispostavilo kao treću političku snagu. Potiskivanje u ilegalnu sferu djelovanja komuniste je prisililo na traženje revolucionarnog potencijala na razini cijele tadašnje države. U tom su okviru komunisti pogledavali i prema HSS-u i buntovnoj energiji koju je sadržavalo nezadovoljstvo hrvatskog seljaka, no suradnja s Radićem do njegove se smrti ipak nije ostvarila.

U ovom se radu analizira stavove triju glavnih političkih struja u Slovenaca nakon ubojstva hrvatskih predstavnika u Narodnoj skupštini te nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra Karađorđevića sve do njegova ubojstva 1934. godine. Pritom se identificiraju ključne točke, odnosno razlikovanja u političkim

⁷ MATKOVIĆ 1971: 20.

⁸ Ljubljana 17. aprila. *Jutro* (Ljubljana), god. 9, 18. travnja 1928., 1.

⁹ ČEPIČ (I DRUGI) 1995: 25.

¹⁰ RAHTEN 2022: 287.

programima, prije svega u pogledima na unutarnje državno uređenje Kraljevine SHS / Jugoslavije, njezin međunarodni položaj i posebnosti političkih strategija pri pokušajima ostvarenja vlastitih političkih ciljeva.

Slovenske reakcije na uvođenje diktature

U trenucima parlamentarnog kaosa, pola godine nakon ubojstva hrvatskih skupštinskih zastupnika na čelu sa Stjepanom Radićem koji je od posljedica ranjavanja preminuo u kolovozu 1928. godine, na scenu je stupio kralj Aleksandar Karađorđević. 6. siječnja 1929. godine, uz objašnjenje da više neće biti posrednika između njega i naroda, raspustio je Narodnu skupštinu, poništio Vidovdanski ustav i tako postao apsolutni nositelj vlasti. Iako je to utjecalo i na položaj Korošca, čije se postavljanje na mjesto predsjednika vlade pokazalo samo uvertirom u diktaturu¹⁰, slično kao i u HSS-u¹¹ i u pojedinim dijelovima hrvatskoga naroda,¹² prve su reakcije glavnog katoličko-narodnjačkog dnevnog lista *Slovenec* bile pozitivne. Časopis je, naime, zastupao tezu prema kojoj država još nije bila zrela za demokraciju, da narod najveće povjerenje ima upravo u kralja¹³ i da je kraljev akt prekinuo razdoblje politiziranja, što bi u prvom redu trebalo doprinijeti razvoju gospodarstva.¹⁴ Pritom je katoličko-narodnjačko glasilo prenosilo i izvješća o oduševljenju naroda u hrvatskim gradovima¹⁵ te o pozitivnim komentarima iz Francuske, Austrije i Njemačke.¹⁶

Kralj je nakon objave neposredne vladavine pokušao brisati sve za što je smatrao da bi moglo uzrokovati bilo kakve nemire u državi¹⁷, dok je s druge strane poticao djelovanje onih kulturnih i političkih instituta koji su za cilj imali stvaranje jugoslavenske svijesti među pukom.¹⁸ Kad je raspuštena Narodna skupština, ljubljanski biskup Anton Bonaventura Jeglič u svom dnevniku priznaje kako je

¹¹ BOBAN 1974a: 44; Hrvatski državni arhiv (u Zagrebu), fond 849, Ivan Peršić, kutija 1.

¹² Hrvatski državni arhiv (u Zagrebu), fond 1559, Politička situacija, Izvještaj Kotarskog predstojništva Jastrebarskog Velikom županu Zagrebačke oblasti od 9. siječnja 1929.; Zagreb, 13. siječnja, *Obzor* (Zagreb), god. 70, 13. siječnja 1929, 5.

¹³ Vlada zakonitosti, pravice in enakosti. *Slovenec* (Ljubljana), god. 57, 8. siječnja 1929., 1.

¹⁴ Program nove vlade. *Slovenec* (Ljubljana), god. 57, 9. siječnja 1929., 1.

¹⁵ Hrvati z navdušenjem pozdravljaju nov položaj. *Slovenec* (Ljubljana), god. 57, 8. siječnja 1929., 1.

¹⁶ Simpatični komentari iz tujine. *Slovenec* (Ljubljana), god. 57, 8. siječnja 1929., 2.

¹⁷ Uvođenjem *Zakona o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj državnoj upravi* poništio je dotad formalno tripartitno uređenje i sam sebi pripisao isključivu ovlast donošenja zakona, imenovanja vlade, izbora sudaca itd. Nizom zakona osnažio je represivni aparat koji je trebao neutralizirati sve antidržavne elemente. Bilo je zabranjeno osnivanje udruga koje nisu imale posebno kraljevo dopuštenje, a na lokalnoj su razini povučene sve općinske uprave. Čak su i lokalnu vlast tada preuzeli ljudi koje je postavio sam kralj.

¹⁸ NIELSEN 2014: 166 i 330.

to čemu svjedoči „strašna diktatura“, no i u tom trenutku implicitno dodaje da su krivci za takvu situaciju Hrvati koji su nedostupni za bilo kakav dogovor te zaključuje: „Čini mi se da je taj krajnji korak (diktatura) korak zajedništva i jedini način da se država ispravno uredi: nov ustav itd. (...) zabranjeno je okupljanje. Bravo! Sad neće biti huškača, stoga možemo računati na miran razvoj. Ako ovo ne uspije, u državi će poći svatko sebi.“¹⁹ Katoličko-narodnjačka slovenska struja, dakle, nije skrivala zadovoljstvo diktaturom. Dok bi se pozitivne objave u katoličkim glasilima mogle interpretirati kao pokušaj umiljavanja SLS-a kralju, privatni intimni izvori ipak pokazuju da su slovenski katolički narodnjaci uistinu računali s mogućnošću prema kojoj bi kralj mogao smiriti napetosti i tako stabilizirati državu. No oduševljenje diktaturom nije dugo trajalo. Kad je Korošec primio informaciju da se korak uvođenja diktature pripremao već dulje vrijeme iza leđa vladi, on, a i posljedično Jeglič pod njegovim utjecajem, konačno mijenja stav o kralju. U pet se dana u biskupovim dnevničkim zapisima Aleksandar od potencijalnog zaštitnika države pretvorio u čovjeka koji na duši između ostaloga nosi i umorstvo posljednjega kralja iz loze Obrenović.²⁰ Unatoč tomu katolička glasila u javnost i dalje šalju drugačiju sliku. *Slovenec*, naime, za probleme pada Korošćeve vlade krivi SDK²¹, dok o kraljevom aktu piše kao o jedinom mogućem izlazu iz krize. Štoviše, prema *Slovenecu* narod je za taj čin bio kralju duboko zahvalan.²² Iako se, dakle, s kraljevom politikom nije slagao, SLS pokušava ne smanjiti vlastiti politički manevarski prostor te ostaje dosljedan kritici HSS-a i Pribičevićevih demokrata. Istovremeno, kritika stvarnih nosioca moći izostaje. Istovremeno, na terenu je SLS bio dobro pripremljen i za djelovanje u ilegali.²³

Liberalna su slovenska glasila *Domovina* i *Slovenski narod* nakon proglašenja kraljevog manifesta suzdržanija od slovenskih katoličko-narodnjačkih i pojedinih hrvatskih unitarističkih časopisa²⁴, objektivnije prenose promjene u zakonima i položajima u vladi te o raspuštanju stranaka. Pritom ne komentiraju je li to prema njihovom mišljenju dobro ili nije. Ipak, pojedini istaknuti slovenski liberali intimno su vjerovali kako je Aleksandrov čin najbolje rješenje za državu. Jedan od najutjecajnijih slovenskih liberala, dugogodišnji ljubljanski gradonačelnik, Ivan Hribar, primjerice, u svojim memoarima piše: „Kralj Aleksandar, naše gore list, privržen

¹⁹ JEGLIČ 2015 (6. siječnja 1929): 1010.

²⁰ JEGLIČ 2015 (11. siječnja 1929): 1010.

²¹ Zakaj je padla parlamentarna vlada. *Slovenec* (Ljubljana), god. 57, 12. siječnja 1929., 1.

²² Verbum regis. *Slovenec* (Ljubljana), god. 57, 19. siječnja 1929., 1.

²³ GAŠPARIČ 2007: 76-82.

²⁴ Aleksandar I. *Država* (Split), god. 5, 15. prosinca 1928., 1-2; Izbavljenje. *Država* (Split), god. 5, 23. siječnja 1929., 1; Njegovo Veličanstvo Kralj u Splitskoj Oblasti. *Službeni glasnik* (Split), god. 7, 9. srpnja 1929., 1-2; Jugoslavija je ipak pobijedila. *Pučki list* (Split), god. 1, 15. ožujka 1930., 1; Kralj i narod. *Pučki list* (Split), god. 1, 15. travnja 1930., 3.

svome narodu svakom žilicom svog plemenitog srca, napojen mlijekom rodoljublja, odgojen u svijetlim tradicijama srpske prošlosti koja tako veličanstveno sija iz državničke mudrosti i veličine cara Dušana i vlastitom životnom žrtvom Miloša Obilića, a ohrabren briljantnim primjerima svog velikog oca, kralja Petra I., kako treba shvaćati dužnosti vladara, presjekao je hrabrim zamahom krajnje zamršen čvor ispleten bratskim svađama potaknutim zlim utjecajima naših neprijatelja. Kao vješt i savjestan kapetan, videći da kormilari nisu dorasli svojoj zadaći i da lađa tone, čvrstom i vještom rukom preuzima sam kormilo, tako je učinio i naš Kralj. Povijesno važnim manifestom od 6. siječnja 1929., nakon što je svim silama pokušao približiti na smrt podijeljene političke stranke i pridobiti ih da mimo političkih strasti konstruktivno rade za dobrobit zemlje i nacije, i nakon što je na svoju veliku žalost shvatio da se sav njegov trud odbija od tvrdoglavosti i osobnim ambicijama vodećih političara, obavijestio je narod da je odlučio privremeno preuzeti vodstvo u svoje ruke. (...) I pritom je potrebno naglasiti da je malo vijesti iz Beograda izazvalo u državi toliko iskrenog odobravanja te je tako dobro primljeno kao što je taj manifest.²⁵

Iz takvih se zapisa starijih slovenskih liberala vidi da zapravo nikad nisu napustili misao kako je upravo srpski kralj onaj kohezivni čimbenik koji bi trebao povezati južnoslavenske narode te da je samo tako moguće stvoriti unitarnu jugoslavensku naciju. U tom okviru za liberalne nije bilo sporno ni strogo kažnjavanje mnogih za djelo „uvrede kralja“.²⁶ Mlađa generacija liberala, na drugoj strani, bila je nešto opreznija s istupima te je nestrpljivo iščekivala sljedeći kraljev korak. Slično su reagirali i slovenski socijaldemokrati, dok su komunisti osjetili još snažniji pritisak vlasti te su poput hrvatskih revolucionarnih organizacija pretrpjeli gubitke kako zbog politički motiviranih sudskih procesa, tako i uslijed političkih ubojstava.²⁷ Uvođenje diktature prisiljava i dobar dio slovenskih komunista na odlazak u inozemstvo. Glavnina ne ostaje neaktivna, nego djeluje u jugoslavenskim i internacionalnim komunističkim organizacijama, očekujući da će diktatura samo ubrzati raspad tadašnje južnoslavenske države.²⁸

Država je 3. listopada 1929. preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju čime je na simboličnoj razini označeno približavanje unitarističkoj viziji. Radi brisanja podjela između naroda izvršen je i unutarnji preustroj države koji je trebao razbiti povijesne teritorijalne cjeline i time neutralizirati eventualne federalističke elemente.²⁹ Iako je većina slovenskog naroda ostala unutar Dravske banovine, u

²⁵ HRIBAR 1932: 131-133.

²⁶ Osuda zbog uvrede Veličanstva. *Novosti* (Zagreb), god. 33, 17. studenoga 1929., 4.

²⁷ JANJATOVIĆ 1983: 1-31; JANJATOVIĆ 1994: 219-244.

²⁸ PLETERSKI 1967: 298.

²⁹ Država je podijeljena na devet banovina (Dravsku, Savsku, Vrbasku, Drinsku, Dunavsku, Primorsku, Zetsku, Moravsku i Vardarsku) i grad Beograd, koji je dobio status posebne jedinice.

Savsku su banovinu uključeni Slovenci s područja Bele krajine što je izazvalo nezadovoljstvo primarno kod slovenske katoličko-narodnjačke struje. Slovenski kler zajedno s predstavnicima SLS-a zato kreće u sustavno poticanje belokranjskih općina k zahtijevanju priključenja Dravskoj banovini.³⁰ Veliko nezadovoljstvo na tom političkom polu kod Slovenaca uzrokovala je i nova vlast, koja je ulagala puno napora ne bi li onemogućila djelovanje privatnih (katoličkih) škola i katoličkih organizacija koja su putem sportskih društava djelovala u području javnog školstva. Kada su slovenski i hrvatski crkveni poglavari prosvjedovali kod kralja, on se pokušao prikazati neupućenim u sva događanja. No to je nailazilo na sve manje razumijevanja kod slovenskog klera kod kojeg već krajem 1929. godine postoji snažan skepticizam glede opstanka Kraljevine Jugoslavije. Izgleda kako je tek tada zapravo shvaćena političke strategija kralja i istaknutijih srpskih političara, što se očituje iz sljedećeg Jegličeva zapisa: „Korošec je rekao da nikome ne vjerujemo, ni kralju. Govori se da ministri kralju predlažu kojekakve odredbe: nije istina, kralj zna za sve. Sad je samo odgodio, a u dogledno će vrijeme opet početi. Sad sam gotovo uvjeren, a to sam već više puta čuo, kralj laže. Pesimizam o našoj državi raste. Sve više prevladava uvjerenje da će se (država) raspasti. Užas! Slovencima će biti još gore: gotovo ćemo sigurno doći pod okrutne Talijane. Smiluj nam se Bože!“³¹ Uistinu, Korošček je iskreni strah i tijekom prihvaćanja mjesta predsjednika vlade bio da bi sukob između Hrvata i Srba mogao dovesti do raspada države u kojem bi upravo Slovenci došli na udar snažnijih susjeda.³² SLS se u tim trenucima, dakle, našao u situaciji između čekića i nakovnja, jer koliko god neiskrena bila beogradska vlast, koja je djelovala ideološki u potpunosti suprotnosti s načelima slovenskih katoličkih narodnjaka, talijanska je opasnost ipak percipirana kao znatno veća prijetnja slovenskim interesima.

Smjena katoličkih narodnjaka i slovenska deklaracija

Unutarnja politička kriza Jugoslavije i kraljev apsolutizam poklopili su se s velikom ekonomskom krizom koja je zahvatila većinu europskih gospodarstava u kasnim 1920-ima, a početkom 1930-ih godina njezini su učinci počeli snažno utjecati na politička uređenja diljem europskog kontinenta. Kao uzrok problema identificirani su regulatorni nedostaci gospodarskih sustava koji su se temeljili na valu dobrobiti liberalizacije. To je utjecalo na ponovno jačanje državnih institucija, a na političkoj su sceni prosperirale stranke koje su zagovarale veću državnu kontrolu u svim društvenim sferama. U Jugoslaviji je rastao udio osiromašenog seljačkog stanovništva za koji nije bilo dovoljno obradive zemlje. Čak je i in-

³⁰ JEGLIČ 2015 (11. listopada 1929): 1027.

³¹ JEGLIČ 2015 (31. prosinca 1929): 1035.

³² RAHTEN 2022: 285-286.

dustrijski razvijeniji zapadni dio države mučio problem ruralne prenaseljenosti, koja je prema nekim procjenama premašivala europski prosjek za čak 20 do 25 %. Na to su upućivali i službeni podatci iz 1931. godine prema kojima je i na slovenskim područjima čak 83 % stanovnika živjelo na selu, dok je u ostalim dijelovima Jugoslavije taj udio bio i veći.³³

Aleksandar je bio svjestan negativnog naboja koji se akumulirao prilikom kombiniranja učinaka ekonomskog pomanjkanja i nacionalnog nezadovoljstva. Potonje je rezultiralo njegovim uspostavljanjem kontakata sa slovenskim i hrvatskim političarima. Iako su novim unutarnjim uređenjem ukinute samouprave mariborske i ljubljanske oblasti, što su pojedini slovenski povjesničari ocijenili kao vraćanje borbe za slovensku autonomiju na početak³⁴, djelomičnu želju za smirivanjem nacionalnih napetosti kod kralja možemo iščitati već u 1931. godini kada Belu krajinu (točnije okrug Metlike i Črnomlja) priključuje Dravskoj banovini. To je prema pojedinim historiografskim navodima bila kraljeva nagrada Slovincima i SLS-u upravo zbog lojalnosti tijekom uvođenja diktature³⁵, no dio razloga zasigurno treba tražiti i u tome da je Aleksandar makedonska i slovenska područja smatrao geopolitički najizloženijima, stoga je upravo tu trebalo osigurati zadovoljstvo stanovništva koje bi posljedično bilo lojalnije postojećoj državi. Većini članstva SLS-a to ipak nije bilo dovoljno. U to se vrijeme iskristalizirao manjak kohezije u stranci, točnije podjela katoličkog tabora na katoličko-narodnjački i kršćansko-socijalni dio. Povod za to bila je Papina enciklika *Quadragesimo anno* iz 1931., u kojoj je poglavar Rimokatoličke Crkve liberalizam i socijalizam označio kao ideje utemeljene na ateizmu. Pritom je pozvao katolike na borbu protiv društvenog razvoja u smjeru liberalno-socijalnih ideja i na provođenje katoličkih načela na svim područjima društvenoga života. Socijalistički orijentirana katolička struja odbila je priznati Papinu encikliku, a u okviru „Jugoslavenskog strukovnog saveza“ branila je načela koja su ideološki, doduše, bila suprotna staroj struji, no to se nije značajnije odrazilo na viziju jugoslavenske države. Ipak u to vrijeme, točnije 2. rujna 1931., kada postaje jasna kraljeva ambicija novog ustavnog uređenja, dolazi do prekida sudjelovanja SLS-a u vladi. Poziciju slovenskih katoličkih narodnjaka zauzimaju slovenski liberali. Ivan Pucelj postaje ministar bez lisnice, dok Albert Kramer preuzima sektor graditeljstva. Kad su liberali preko Drage Marušića preuzeli i funkciju bana Dravske banovine³⁶, činilo se kako će s pozicije državne vlasti i na slovenskim područjima uspjeti izgurati SLS s trona, dok će Aleksandar učvrstiti vlast u državi.

³³ ČEPIČ (i drugi) 1995: 16.

³⁴ STIPILOVŠEK 2000: 315-325; GAŠPARIČ 2007: 84.

³⁵ PEROVŠEK 2006a: 94.

³⁶ PEROVŠEK 2006b: 258.

S namjerom potpuno slobodnog vođenja politike kralj je dan nakon izlaska SLS-a iz vlade, 3. rujna 1931., svoju funkciju u novom ustavu odredio još šire nego mu je to dopuštao Vidovdanski ustav. Puna ovlast u izvršnoj i nadzor zakonodavne vlasti dopunjeni su člankom 116. koji je kralju dopuštao da u slučaju izvanrednog stanja djeluje neovisno o zakonima. Za razliku od Vidovdanskog ustava Kraljevina Jugoslavija više nije bila parlamentarna država, a ustav je jasno definirao prioritet nasljednosti nad ustavnošću.³⁷ Slovenci su liberali, dakako, u *Jutru* imali puno riječi hvale za nov „moderan i demokratski“ ustav³⁸, iako je bilo očito da tom dopunom i njihova buduća stranačka djelatnost postaje u potpunosti ovisna o kralju. Iz navedenih su se promjena očitovale bitne razlike između kraljevih interesa i onih političkih stranaka. Dok je stranačkim vođama primarni cilj bilo osvajanje vlasti i tek u sljedećoj fazi realizacija vlastite zamisli o unutar-njem uređenju zemlje, institucija kralja nije bila suočena s prijetnjom smjene na izborima. Jedina stvarna opasnost za kralja bila je unutarnja nestabilnost zemlje. Ako bi se, naime, pokazalo da su unutarnji prijepori i razlike u jugoslavenskoj državi preveliki te da ona ne može preživjeti svoje „dječje bolesti“, ozbiljno bi bila ugrožena i sama vladavina Karađorđevića. Unutarnja bi nestabilnost zapravo bila signal Aleksandrova neuspjeha pri očuvanju geopolitički važnog konstrukta te bi tako došla u pitanje i podrška koju su mu nudile države Antante. U slučaju eskalacije unutarnjih nemira upravo bi zapadne velike sile vrlo vjerojatno bile prisiljene tražiti alternativni model države sa zadanom geopolitičkom funkcijom. U tom bi se slučaju Aleksandar teško mogao održati čak i samo kao kralj Srbije, jer su njegov neuspjeh u očuvanju svesrpske države čekali prvenstveno unutarnji srpski politički protivnici. Kralj se tako našao pred zidom; najjača politička stranka očito nije bila u stanju ispuniti zadatak. Štoviše, nesposobnost se radikalno manifestirala ubojstvima u Narodnoj skupštini koja su unutarnje međunacionalne antagonizme dovela do usijanja. Iz te vizure političke stranke, uključujući i srpske, nisu bile samo neuspješne pri stabilizaciji zemlje nego su predstavljale i glavne aktere kaotičnog stanja koje se moglo preliti u opće nasilje. Logično je, dakle, bilo predviđanje da bi to, pored raspada Kraljevine Jugoslavije, vrlo vjerojatno označilo i kraj epohe Karađorđevića kao jugoslavenske i srpske dinastije. Kralj je stoga odlučio u potpunosti staviti pod kontrolu stranačku aktivnost, što je u praksi impliciralo da je svaka stranka za svoje djelovanje trebala dozvolu na režimskoj listi izabраниh poslanika i senatora.

15. prosinca 1931. godine na opisani je način odobrenje za osnivanje dobila Jugoslavenska radikalna seljačka demokracija (JRSD)³⁹, koja se potom konstituirala 1.

³⁷ BLAGOJEVIĆ i RADONIĆ 2012: 123-144; Zakon o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj državnoj upravi od 6. januara 1929. godine 1929: čl. 1.

³⁸ 3. septembar. *Jutro* (Ljubljana), god. 12, 4. rujna 1931., 1.

³⁹ Na delo za novo vsedrjavno stranko! *Jutro* (Ljubljana), god. 12, 18. prosinca 1931., 1.

svibnja 1932. godine čime je objedinila bivše članove NRS-a te disidente nekadašnje Demokratske stranke (DS) i HSS, dok se od Slovenaca u stranku odmah uključuju članovi SDS-a i SKS-a. Njezinim predsjednikom postaje nekadašnji radikal, Nikola Uzunović, dok od Slovenaca najvidljiviju funkciju ponovo zauzima Albert Kramer koji postaje generalnim tajnikom stranke.⁴⁰ Kohezivni je faktor tog šarolikog članstva bilo zauzimanje za nacionalni unitarizam i državni centralizam. Sukladno tome, stranka se već na svom prvom kongresu, 20. srpnja 1933. godine, preimenovala u Jugoslavensku nacionalnu stranku (JNS). Uzunović pritom ostaje predsjednik, a Kramer generalni tajnik, dok je mjesto podpredsjednika zauzeo još jedan Slovenac, Ivan Pucelj. Isti onaj Ivan Pucelj koji je svojevremeno kao član SKS-a u Narodnoj skupštini odbijao govoriti drugim jezikom osim slovenskim,⁴¹ sada je postao drugi član u hijerarhiji stranke čije mišljenje o ideji slovenske autonomije najzornije prikazuje jedan od brojnih citata njegova stranačkog kolege Kramera u *Jutru*: „Ubuduće će svaka operacija s bilo kakvim državnopravnim, autonomističkim ili plemenskim formulama, na koje smo izgubili toliko dragocjenog vremena i energije, protiv sebe imati jasnu volju narodne većine. Svi ti stari programi moraju otići u ropotarnicu.“⁴² Jednako se i sam Pucelj, iako je bio za decentralizaciju, suprotstavljao bilo kakvoj ideji federalizacije zbog već poznatog razloga vanjskog ugrožavanja koje bi iz latentnog „zasigurno“ prešlo u akutno, ako bi Slovenci dobili svoju, Hrvati svoju i Srbi svoju državu u državi. Indikativno je, međutim, da je na sjednici stranke upravo Pucelj jasno konstatirao kako su svi Srbi protiv federalizacije, da je jednakog mišljenja i narod u Bosni, a da ideju podjele zastupaju samo Hrvati i slovenski katolički narodnjaci⁴³, no da čak ni oni nikada nisu izašli s nekim realnim programom federalizma.⁴⁴ Slovenski su se liberali u tom razdoblju, dakle, tijesno vezali uz kraljevu politiku i pritom s naglašavanjem unitarističke ideologije, kako stranački čelnici, tako i liberalna slovenska glasila zapravo postaju dvorski glasnogovornici.

Među slovenskim je katoličkim narodnjacima pak raspuštanje SLS-a dovelo do unutarstranačkog otpora politici Korošca. Dio je stranačkih disidenata nastavio s radom u okviru SLS-ovih organizacija, a zadržali su i pozicije u stranačkim časopisima. U prvoj polovici desetljeća taj se dio vraća na jasne autonomaške pozicije te se time približava hrvatskim zahtjevima, dok se istovremeno udaljuje od unitarne doktrine Beograda, prisiljavajući i samog Korošca na reviziju vlastite političke taktike. Nakon izlaska iz vlade, u koju je ušao između ostaloga upravo zbog straha da slovenski liberali ne ojačaju svoj položaj⁴⁵, nije više bilo prepreka

⁴⁰ Prebivalstvu Jugoslavije! *Jutro* (Ljubljana), god. 13, 5. svibnja 1932., 1.

⁴¹ Prvi kongres vsedržavne stranke. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 21. srpnja 1933., 1.

⁴² Slovenci pri volitvah. *Jutro* (Ljubljana), god. 12, 11. studenoga 1931., 2.

⁴³ Prva seja banovinskoga odbora JRKD. *Jutro* (Ljubljana), god. 13, 21. lipnja 1932., 2.

⁴⁴ Po svečanostih. *Jutro* (Ljubljana), god. 12, 10. rujna 1931., 2.

⁴⁵ GAŠPARIĆ 2007: 83.

da se slovenski katolički narodnjaci snažnije ne odupru Aleksandrovoj vlasti. Štoviše, unutarstranački su pritisci u kombinaciji s Koroščevim uviđanjem da diktatura nije polučila željeni rezultat⁴⁶ ubrzo doveli i do vrhunca slovenskog autonomaštva u sveukupnom razdoblju Kraljevine Jugoslavije. To se odrazilo u obliku posebne izjave s nazivom *Ljubljanske punktacije*, koja se nazivala i *Slovenskom deklaracijom*. Tu je izjavu krajem 1932. godine potpisao Korošec osobno, a dokument je prvi objavio tršćanski časopis *Il Piccolo* početkom siječnja 1933. Glavni su zaključci deklaracije bili da je slovenski narod podijeljen u četiri države (Jugoslaviju, Italiju, Austriju i Mađarsku), stoga je njegov temeljni zahtjev sjedinjenje u jednu političku cjelinu jer se samo tako može obraniti i osigurati napredak Slovenaca.⁴⁷ Glavni bi dio naroda, koji je živio u Jugoslaviji, trebao prema deklaraciji preuzeti zadatak centra koji će privlačiti ostale slovenske dijelove. Pored toga, slovenski bi se narod morao izboriti za samostalan položaj i unutar Jugoslavije, što bi povećalo atraktivnost Slovenije za ostale dijelove naroda iz susjednih država. Kako bi se to postiglo, deklaracija navodi nužnost dogovora Slovenaca, Hrvata i Srba o stvaranju države s demokratskim samoupravnim jedinicama, jedna od njih bi dakako trebala biti i Slovenija. Time su, dakle, ne samo uskrsnuli ideali "Zedinjene Slovenije", pri čemu su upravo jugoslavenski Slovenci trebali dobiti „položaj u državi koji će trajno služiti kao privlačna sila za ostatak naroda, koji živi u drugim zemljama“⁴⁸, već se SLS približila stavovima HSS-a, odnosno onome za što se najveća hrvatska stranka bila zauzimala na hrvatskim područjima. Bila je riječ, dakle, o povratku na slovenska nacionalna polazišta koja su u prvom redu težila ograničenom suverenitetu Slovenaca unutar Jugoslavije, a potom i ponovnom zalaganju za priključenje Slovenaca koji su ostali izvan domovine. Takva načelna stajališta bar su na trenutak vratila SLS na onu razinu radikalne podrške autonomiji koja je u stranci vladala početkom 20-ih godina, no ipak treba naglasiti kako katoličko-narodnjačka slovenska struja više nije ni pomišljala na rješavanje slovenskog nacionalnog pitanja izvan postojećeg jugoslavenskog državnog okvira.⁴⁹ I tom se prilikom, kao i kasnije pred Drugi svjetski rat, s perspektive naj snažnije slovenske političke grupacije i najlošija verzija Jugoslavije još uvijek činila boljom od alternativa⁵⁰, a upravo su naknadna ratna događanja ukazala na opravdanost strahova Korošca i drugih članova SLS-a.⁵¹

⁴⁶ RAHTEN 2022: 340.

⁴⁷ GRDINA 2022.

⁴⁸ ČEPIČ (i drugi) 1995: 22.

⁴⁹ RAHTEN 2022: 340.

⁵⁰ RAHTEN 2022: 500 i 503.

⁵¹ RATEJ 2022: 7.

Modifikacija unitarističke doktrine slovenskih liberala

Suprotno nadanjima slovenskih liberala, uključivanje u vladu i zalaganje za unitarnu Jugoslaviju nije toj političkoj opciji donijelo veću popularnost u slovenskom stanovništvu. Njihovo ideološko usmjerenje koje nije bilo u skladu sa svjetonazorom prosječnog Slovenca te razvodnjavanje liberalne struje formiranjem drugih stranaka sličnog profila spriječilo ih je da ozbiljnije konkuriraju SLS-u. Kao i prije Prvog svjetskog rata čvrsto su stajali na jugoslavenskim unitarističkim temeljima te su pritom često iskazivali i protucrkvene stavove. To je obeshrabilo pobožnog slovenskog seljaka koji u tako kratkom vremenu ipak nije stigao razviti snažniji osjećaj pripadnosti novoj jugoslavenskoj državi. Štoviše, preveliko naglašavanje potrebe za odbacivanjem slovenstva uzrokovalo je reakciju i unutar samih liberalnih slovenskih krugova. Slovenski književnik Josip Vidmar, primjerice, sa svojom je knjigom *Kulturni problem slovenstva već prije Ljubljanskih punktacija*, 1932. godine, osporavao tezu prema kojoj Slovenci ne mogu biti kulturno samobitni zbog njihove malobrojnosti te je istovremeno upozoravao na to da će slovenski liberali sa svojom unitarističkom doktrinom odvratiti većinu svojih pristaša i usmjeriti ih prema katoličkim narodnjacima.⁵² Oko takve se misli rodila i nova liberalna frakcija koja je pokrenula vlastiti časopis *Sodobnost* (Suvremenost), koji se postavio na stranu obrane samobitnog slovenskog identiteta.⁵³ Na trenutak se činilo kako je to i glavninu slovenskih liberala ipak prisililo k djelomičnom uzmicanju i odustajanju od naglašavanja „utapanja slovenstva u jugoslavenstvu“. U 1932. godini, naime, liberalno *Jutro* kreće u objavu serije članaka čija je svrha bila dokazati kako su slovenstvo i jugoslavenstvo dva pojma bez isključivosti i suprotnosti te pritom definira povijesnu funkciju jugoslavenske ideologije: „Jugoslavenstvo se u povijesnom procesu na slavenskom jugu pojavilo kao ideja, no ne i kao imperijalistička težnja. Zbog toga je jugoslavenstvo od početka predstavljalo živu suprotnost velikosrpskim i velikohrvatskim težnjama koje su imale imperijalističke ambicije i koje su ujedno željele stvoriti izrazito separatističke političke i kulturne tvorevine na slavenskom jugu. Jugoslavenska se ideja nije pojavila kao negacija svega dosadašnjega ili kao valjak koji će sve izravnati, nego kao kohezija koja treba sve dijelove učvrstiti u čvrstu cjelinu i stvoriti veću, otporniju državu na slavenskom jugu, nego bi to bile separatne državnice, i koja bi trebala dati svima, do sada raskomadanim dijelovima, svijest nacionalne zajednice, jer je takva svijest nužan uvjet unutarnje i vanjske moći.“⁵⁴

⁵² VIDMAR 1932.

⁵³ PEROVŠEK 2006b: 263.

⁵⁴ Slovenstvo in jugoslavenstvo. *Jutro* (Ljubljana), god. 13, 28. lipnja 1932., 7.

Primarna je funkcija jugoslavenstva prema slovenskim liberalima, dakle, bila pacifikacija velikohrvatske i velikosrpske ideje te ujedinjenje Hrvata i Srba. Isti članak u nastavku donosi i percepciju funkcije jugoslavenske ideje prema Slovencima: „Razumljivo je stoga da Slovenci nismo prihvatili jugoslavensku državnu i nacionalnu ideju kako bismo se što prije od onoga što jesmo po prirodi i kulturnoj individualnosti transformirali u nešto drugo. Prihvatismo ga poglavito zato da se sa Srbima i Hrvatima sjedinimo u jedno otpornije narodno-državno tijelo i tako obranu svoje zemlje i opstojnost naslonimo na šire zaleđe te da se lakše i kulturno širimo u ovoj slobodnoj domovini. Čak se ni Srbi i Hrvati nisu ujedinili sa Slovencima da bi nam se nametnuli i iz nas istisnuli ono što je po prirodi i povijesnim stečevinama naše. Svrha njihovog zajedništva s nama bila je stvoriti zajedničku državu, zajedničku domovinu, zajedničku nacionalnu svijest koja će nas sve štiti i voditi kroz oluje povijesti, ako one ikada naiđu na nas ili oko nas. Način tog suživota stvar je političke prakse, a princip je stvar nacionalnih sudbina koje su nas od istog ishodišta preko tisućljetnog raskola dovele do današnje zajednice.“⁵⁵ Ujedinjenje Srba i Hrvata je, dakle, trebalo ponuditi mogućnost Slovencima za sigurno utočište, što je u biti ponavljanje teze prema kojoj državna jugoslavenska ideja iz slovenske vizure ima primarno obrambenu geopolitičku funkciju, odnosno omogućavanje zaleđa koje bi trebalo zaštititi Slovence pred najezdom većih naroda. Uredništvo *Jutra* u nastavku ipak konstatira kako ujedinjenje „zahtijeva žrtve, ali ne one suštinske, jer bi to bilo protiv same ideje jugoslavenstva. Mi, Slovenci, smo se dragovoljno i iz nedvojbenih nacionalnih interesa integrirali kao samostalna kulturno-nacionalna individualnost u visoko organizirani državno-politički narod. (...) Prelazak Slovenaca u politički jedinstveni jugoslavenski narod (da tog naroda nema, Slovenci bi bili tek nacionalna manjina u ovoj državi), u narod koji je nositelj sadašnje države i ravnopravan je u svim svojim dijelovima, što ne znači degradaciju na nešto niže. Naprotiv: to znači napredovanje u bolje organiziranu naciju i jače nacionalno-državno tijelo. U jugoslavenskoj naciji svi atributi srpstva, hrvatstva i slovenstva ostaju i moraju ostati, ali je jasno da se moraju nekako međusobno uskladiti i da nema mjesta separatističkim tendencijama koje razaraju potrebnu svijest o zajedništvu. Stoga visoko organiziran narod, kao živa sinteza tradicionalnih i još uvijek djelatnih narodnih ili, ako hoćete, plemenskih individualiteta, ne može i ne smije uništiti takve elemente kao što su, primjerice, jezik, kulturni karakter i drugo. (...) Bit jugoslavenstva je podređenost višoj sintezi, ali nipošto nadmoć jačeg dijela nad slabijim.“⁵⁶

U istom, „vidovdanskom“ broju časopisa *Jutro* donosi i pojedine citate Janeza Evangelista Kreka te Ivana Cankara iz prošlosti pomoću kojih pokušava prikazati kako unitaristička misao nije ograničena samo na liberale nego i na slovenske

⁵⁵ Slovenstvo in jugoslovenstvo. *Jutro* (Ljubljana), god. 13, 28. lipnja 1932., 7.

⁵⁶ Slovenstvo in jugoslovenstvo. *Jutro* (Ljubljana), god. 13, 28. lipnja 1932., 7.

velikane iz drugih političkih polova. Pritom je posebno zanimljivo stavljanje ilirizma u kontekst modificiranog unitarističkog jugoslavenstva pri čemu se navodi Krekov zapis iz 1916.: „Kulturni pokret poznat kao ilirizam želio je ujediniti Slovence s Hrvatima pomoću zajedničkog jezika. To se nije dogodilo, no to nije posljedica prevelike jezične razlike, nego državnog dualizma. Zato slovenski i hrvatski čelnici teže ujedinjenju Jugoslavena u političku cjelinu. Političko jedinstvo će na kraju biti praćeno kulturnim i jezičnim jedinstvom, bez nasilja i samo po sebi. (...) Kad bi nestale umjetne političke granice između Jugoslavena, ubrzo bi došlo i do jezičnog ujedinjenja Slovenaca i Hrvata, a i Srba, jer je hrvatski jezik identičan srpskom. Iako Slovenci i Hrvati zasad nemaju zajednički jezik, narodna je svijest obadva plemena stoljećima zajednička.“⁵⁷

Vidmaru se suprotstavio Božidar Borko, novinar ljubljanskog *Jutra* i dopisnik beogradske *Nove Evrope*, odbijajući Vidmarovu tezu da slovenski liberali „naprednjaci“ žele utopiti slovenstvo u jugoslavenstvu pritom naglašavajući ključnu razliku između takozvanih „samoslovenaca“ i „naprednjaka“, a to je da potonji priznaju mogućnost prirodne asimilacije. Iako Borko potencijalni nestanak slovenskog identiteta vidi kao gubitak za svu Jugoslaviju, ujedno ne vidi druge budućnosti za Slovence nego „u uskim vezama s ostalim balkanskim Slavenima, i u današnjoj jugoslavenskoj državi koju je stvorila povijest i koju valja usavršavati.“⁵⁸ Ipak prema Borku postojanje jugoslavenske države nije impliciralo negaciju slovenskog narodno-kulturnog karaktera, posebice ne posebnosti slovenskog jezika, ali da je bilo još prerano govoriti o tome u kojem će se smjeru država razvijati, a još je manje poželjno prema njemu bilo nasilno utjecanje na „prirodnu i zdravu zajednicu“ južnoslavenskih naroda.

Ipak ono što se činilo kao djelomični uzmak liberala po pitanju jugoslavenskog unitarizma nije dugo potrajalo. Isticanje slovenstva ispred jugoslavenstva doživljavano je uskogrudnim i kratkovidnim. U rujnu 1932. *Jutro* donosi članak o slovenskom pjesniku Otonu Župančiču u kojem, između ostaloga, piše: „... uskogrudno samoslovenstvo mračna je zabluda koja bi mogla zaustaviti cijeli naš razvoj i postaviti pohlepu, uobraženost i megalomaniju kao maksime protiv zdravog životnog instinkta naših ljudi. (...) Veliko je djelo napravio Oton Župančič, kad je s pravom bezobzirnošću istupio protiv duševnog incesta — Župančičeve riječi! — kojoj su put pripremale budne straže, želeći slovenstvo za sva vremena gurnuti u samoću, uskogrudnost i mračnjaštvo.“⁵⁹ Potvrdu da se zapravo ništa bitno nije promijenilo u političkom usmjerenju glavnine slovenskih liberala na kraju je dao i sam Albert Kramer na konstituirajućoj skupštini JRSD-a za Savsku banovinu kada je u svom govoru naglasio: „Stranka ne treba likvidirati plemenske posebnosti

⁵⁷ Slovenci smo Jugosloveni. *Jutro* (Ljubljana), god. 13, 28. lipnja 1932., 8.

⁵⁸ BORKO 1932: 429.

⁵⁹ Budni čuvarji. *Jutro* (Ljubljana), god. 13, 25. rujna 1932., 2.

u duhu jugoslavenstva, već ih samo želi asimilirati i ujediniti u čvrstu cjelinu.⁶⁰ Politika asimilacije slovenstva u jugoslavenstvo ostala je, dakle, temeljem JRSD-a i njegova nasljednika JNS-a, što je uostalom jasno izražavao i program stranke koji je kao temeljno poslanje izabrao „odgoj naroda u duhu jugoslavenske ideje i s ciljem izgradnje jedinstvene jugoslavenske narodne kulture.“⁶¹

U skladu s navedenim, slovenski su liberali očekivano napali *Ljubljanske punktacije* u cijeloj seriji objava svojih časopisa⁶², između ostaloga zapisujući kako narod: „program formuliran u Koroščevim punkcijama smatra nacionalnim grijehom koji bi Slovincima donio nesreću i propast.“⁶³ Što je to prema liberalima impliciralo pogubnost *Ljubljanskih punktacija*, najbolje se može osjetiti u detaljnom izlaganju ljubljanskog gradonačelnika Dinka Puca prilikom ljubljanskog liberalnog skupa u siječnju 1933. godine: „Moramo biti jasni što ova rezolucija znači. Uglavnom sljedeće: mi bismo trebali razbiti ovu našu državu i uspostaviti novu, u kojoj zapravo trebaju biti tri države. Jednom riječju, dr. Korošec je zauzeo stav kojeg su prije određenog vremena zauzela neka gospoda u Zagrebu te su rekli da akt od 1. prosinca 1918. više ne vrijedi i da se treba vratiti na prijašnje stanje. To je užasna riječ. Ako se želimo vratiti u taj period, želimo se staviti u stanje raspada, u te naprosto užasne uvjete kojih se svi još dobro sjećamo. Ostali bismo izolirani u svijetu bez ikakve međunarodne podrške. Jedina nada 1918. godine bila nam je ujedinjenje s Hrvatima i Srbima u jednu državu, što je dovelo do akta od 1. prosinca 1918. Taj je akt značio spas slovenstva, potpunu slobodu slovenskog naroda i jamstvo slovenske kulture. Ako se vratimo na položaj prije 1. prosinca 1918., opet bismo goli i bosi stajali u svijetu i opet bismo čekali sporazum s Hrvatima i Srbima. Odrekli bismo se međunarodnog priznanja naše zemlje i bili bismo plijen svojih protivnika.“⁶⁴

Pored interpretacije formiranja Kraljevine SHS kao spasa za Slovence, ljubljanski gradonačelnik nastavlja s dobro poznatom tezom o neodrživosti Slovenaca kao nacije u samostalnoj državi u slučaju inzistiranja na redefiniranju postojeće države, jer bi time istupili iz geopolitičkog okvira koji su odredile zemlje pobjednice u Prvom svjetskom ratu: „I dalje: trebamo li sklopiti novi dogovor? A što bi se dogodilo, ako taj dogovor ne bude postignut? Kad bi Srbi rekli da im ne treba, jer već imaju svoj izlaz na more? Ili kad bi Hrvati rekli da već imaju svoju neovisnu državu? U ovom bi slučaju Slovenci izvisili. Slovenci znaju da

⁶⁰ Manifestacija jugoslovenske misli v Zagrebu. *Jutro* (Ljubljana), god. 13, 24. listopada 1932., 1.

⁶¹ Konstituiranje Jugoslovenske nacionalne stranke. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 21. srpnja 1933., 1.

⁶² Nihče se ne sme igrati z življenjskimi narodnimi interesi. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 11. siječnja 1933., 1.

⁶³ Separatistične punktacije in severna meja. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 29. siječnja 1933., 2.

⁶⁴ Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 8. siječnja 1933., 1.

samo u okviru Jugoslavije, u društvu naših prijatelja, moćne Francuske i zemalja Male Antante, imamo sigurnost da se možemo obraniti i sačuvati. Lako je reći da ćemo biti sami svoji gospodari i da ćemo sve sami urediti da bude kako treba. Ali moramo mudro razmisliti je li to uopće spojivo s našim gospodarskim interesima. Igrati se federalizmom znači ugroziti postojanje velike i moćne Jugoslavije, a time i nacionalnu egzistenciju Slovenaca.⁶⁵ Pored geopolitičke dimenzije Puc naglašava i posve ekonomske razloge za odbacivanje zahtjeva slovenskih katoličkih narodnjaka: „K tomu se dodaju životni gospodarski interesi, koji su takovi da slovenska zemlja ne bi mogla postojati, odnosno razvijati se kao samostalna gospodarska jedinica. Ne možemo sami uzdržavati naše ljude, moramo izvoziti proizvode naše industrije. Ne možemo sami zaposliti prirast inteligencije. Zatvaraju nam se sve granice. Trebamo li se sada granicama odvajati od Hrvata i Srba? Već smo dovoljno izgubili gubitkom Rijeke i Trsta, a kad bismo se odvojili od hrvatskih i srpskih pokrajina, život bi nam postao nemoguć. U cijelom se svijetu nastoje stvoriti što veća ekonomska područja, a mi bismo trebali ići prema manjem prostoru? Učinimo li to, moglo bi se reći da smo se posvađali s umom.“⁶⁶ Na kraju ljubljanski gradonačelnik ponavlja stare parole slovenskih liberala o poželjnosti srpskoga kralja kao vladara svih Srba, Hrvata i Slovenaca: „Izjava dr. Korošca nabraja samo stvari koje ne možemo prihvatiti. Ona također zanemaruje činjenicu koja je vrlo važna. Obitelj Karadžević uopće ne spominje, ostavljajući ovo pitanje potpuno otvorenim. Mišljenja smo kako je u današnjem nemirnom vremenu samo u osobi našega kralja jamstvo opstojnosti naše državne zajednice. U današnjoj situaciji treba zahvaliti Bogu što imamo ovakvog vladara i kralja. Zato se zalažemo za monarhiju s obitelji Karadžević na čelu.“⁶⁷

Na istom je skupu liberala ponovljeno nekoliko govora sa sličnim sadržajem, između ostalih i onaj Ivana Hribara. Nakon toga je usvojena rezolucija u kojoj je, između ostaloga, stajalo: „Cjepkanje velike Jugoslavije na nekoliko malih samostalnih jedinica predstavljalo bi opasnost za sam opstanak države, a time i opasnost od novog ropstva Slovenaca pod tuđinskim jarmom te ujedno i opasnost za teško stečen europski mir.“⁶⁸ Indikativno je da su, pored općeg suprotstavljanja ideji federalizma i slavljenja kralja Aleksandra kao najčvršćeg stupa zajedničke države, liberalna glasila u to vrijeme zahtijevala i kaznu za sve one koji su sudjelovali u

⁶⁵ Slovenci ogorčeno zavraćaju in ostro obsojajo politiko razdiranja. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 8. siječnja 1933., 1.

⁶⁶ Slovenci ogorčeno zavraćaju in ostro obsojajo politiko razdiranja. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 8. siječnja 1933., 1.

⁶⁷ Slovenci ogorčeno zavraćaju in ostro obsojajo politiko razdiranja. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 8. siječnja 1933., 1.

⁶⁸ Slovenci ogorčeno zavraćaju in ostro obsojajo politiko razdiranja. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 8. siječnja 1933., 1.

oblikovanju „separatističkih“ punktacija.⁶⁹ To se vrlo brzo i obistinilo. Krajem siječnja 1933. godine vlasti su Dravske banovine, naime, naredile takozvanu „konfinaciju“ za vodeće članove SLS-a, između ostalih i za Korošca te Kulovca, kojima je slobodno kretanje opet dozvoljeno tek u listopadu 1934. godine.⁷⁰

Komunističke vizije od odcjepljenja do „dragovoljnog federalizma“ Ustrajanje na istim unitarističkim ideološkim polazištima i potpuno priklanjanje politici kralja Aleksandra te marionetske vlade nije polučilo veću popularnost vladajućeg dijela liberala među Slovencima. Štoviše, dobar je dio liberalnog slovenskog stanovništva odlučio potražiti alternative. Jedan se manji dio priklonio socijalistima koji su nakon uvođenja apsolutizma preko radničkih organizacija pokušali privući što veći udio radničkog sloja pučanstva. No socijalisti nisu nudili značajno drugačiju opciju od liberala. Upravo suprotno, djelujući preko krovne jugoslavenske sindikalne organizacije (Ujedinjeni radnički sindikat Jugoslavije), posredno su surađivali s vladom.⁷¹ Istovremeno, dok je postojala nesmetana suradnja s liberalnom strujom, reformistički socijalisti nisu htjeli imati ništa s KPJ-om. Liberali su iz njihove vizure percipirani kao ideološko srodni srpskim strankama na vlasti i posljedično kao dobar posrednik između reformnih težnji relativno malobrojnih slovenskih socijalista i vlasti u Beogradu. Komunisti su, naprotiv, doživljavani kao polulegalna organizacija koja im je predstavljala konkurenciju u njihovim nastojanjima dobivanja podrške među radničkom klasom. No komunisti su bolje od liberala i socijalista identificirali želje prosječnog Slovenca. Kod potonjeg, naime, nije postojala primarna ambicija za promjenom društvenog poretka, nego je prije svega postojala želja za većom autonomijom i ujedinjenjem Slovenaca. Slovenski su komunisti stoga krenuli u povezivanje revolucionarnih komunističkih ciljeva sa slovenskim nacionalnim idealima. Na to su ih dodatno potaknule i *Ljubljanske punktacije* kojima se SLS bio istaknuo kao vođa slovenskih nacionalnih zahtjeva. Komunisti su stoga puno energije ulagali najprije u rušenje vjerodostojnosti SLS-a, a potom i u oblikovanje vizije koja bi Slovencima bila privlačnija od one slovenskih katoličkih narodnjaka, a to je zapravo značilo rješavanje nacionalnog pitanja na terenu.

Radi diskreditacije teza iz *Ljubljanskih punktacija* Dragotin Gustinčič u travnju 1933. objavljuje tekst s naslovom *Narodni problem Slovencev in Dr. Koroščeve punktacije*. U tom naglašava da SLS zbog svoje kapitalističke suštine ne može voditi borbu za rješavanje slovenskog narodnog pitanja, jer će se katolički narodnjaci u ključnim trenutcima ipak staviti na stranu kapitala te posljedično izdati deklaratorne autonomaške i federalističke ciljeve.⁷² Gustinčič pritom dodaje da je

⁶⁹ Slovenci tostran in onstran meja. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 13. siječnja 1933., 1.

⁷⁰ PEROVŠEK 2006b: 272.

⁷¹ ČEPIČ (i drugi) 1995: 25.

⁷² PEROVŠEK 2010: 13-14.

nacionalno pitanje Slovenaca jedino moguće riješiti unutar odnosa KPJ-a, KP-a Austrije i KP-a Italije, jer je to usko vezano za pitanje klasne borbe radničkog sloja. Indikativno je da, iako spominje KPJ kao subjekt koji treba sudjelovati u rješavanju slovenskog pitanja, Gustinčić u svom elaboratu iz 1933. godine ne odustaje od pozicioniranja Slovenaca u srednjoeuropski prostor i naglašava da Slovenci nikako ne mogu pristati da budu jugoslavenska provincija te da im pripada status samostalnog naroda te samostalna federativna republika.⁷³ Gustinčić u tim zahtjevima nije bio usamljen. Razdoblje je diktature. Naime, oslabilo vezu između slovenskih komunista i vrha KPJ-a, stoga se u tom razdoblju pojavljuju i radikalniji prijedlozi, kao što je onaj Mirka Košira o neposrednom kontaktu slovenskih komunista i Kominterne.⁷⁴ Istovremeno, slovenski komunisti unutar Jugoslavije ipak vide mogućnost za suradnju s drugim nekomunističkim pokretima. Prije svega s dijelom HSS-a i s ustaškim pokretom čija je osnovna karakteristika iz komunističke vizure bila upravo želja za nacionalnom emancipacijom Hrvata. Ta je nacionalna energija nosila revolucionarni naboj što je približavalo komuniste tom pokretu. Kako bi privukli što više ljudi iz tog političkog spektra, slovenski su komunisti prema uzoru na Hrvatski nacionalno revolucionarni pokret osnovali *Slovenske narodne revolucionare* za koje je slovenski književnik Lovro Kuhar napisao programsku brošuru s naslovom *Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda* (Borba za oslobođenje i ujedinjenje slovenskog naroda).⁷⁵ U njoj se odmah na početku eksplicitno navodi kako je „većinu Slovenije zaposjednuo velikosrpski imperijalizam, Primorsku talijanski imperijalizam, a slovenski je narod u južnoj Koruškoj velikosrpska vojna monarhija zajedno s talijanskim imperijalizmom potisnula pod vlast austrijskih tlačitelja“.⁷⁶

Povećanje stupnja radikalnosti i militantnosti slovenskih komunista poklopilo se sa stupanjem mlađeg naraštaja na političku scenu. Za Slovence su u tom okviru svakako najznačajniji Boris Kidrič i Edvard Kardelj, posebice potonji koji pod pseudonimom u razdoblju od 1932. do 1935. godine objavljuje djelo *Narodno vprašanje kot znanstveno vprašanje* (Nacionalno pitanje kao znanstveno pitanje) koje, slično kao Gustinčićeva brošura, veže slovensko pitanje uz klasnu borbu. Također, u to se vrijeme na terenu mogla primijetiti pojačana aktivnost slovenskih komunista u odnosima s komunističkim partijama susjednih zemalja. Sporazum s komunistima Austrije i Italije 1934. godine, u kojem je definirano pravo na samoodređenje slovenskog naroda, bio je veliki iskorak upravo slovenskih komunista u smjeru ispostavljanja nacionalnog pitanja kao neizostavnog dijela njihova političkoga programa.⁷⁷

⁷³ PEROVŠEK 2010: 33-34.

⁷⁴ GLIGORIJEVIĆ 1992: 280-281.

⁷⁵ FILIPIČ 1981: 115-116.

⁷⁶ KUHAR 1933: 1-2.

⁷⁷ ČEPIČ (i drugi) 1995: 26.

Na unutarnjem je planu od izuzetnog značaja bila IV. Državna konferencija KPJ-a 24. i 25. prosinca 1934. godine u Ljubljani. Na njoj je naime donesena odluka o konstituiranju nacionalnih komunističkih partija Hrvatske (KPH) i Slovenije (KPS), koje su potom formirane u 1937. To je djelomično omogućilo skretanje pažnje s ideoloških na nacionalno pitanje Slovenaca, jer je slovenskim komunističkim čelnicima trebalo omogućiti lakše donošenje političkih odluka u skladu sa slovenskim potrebama. Takvo je pozicioniranje ciljalo na omekšavanje onog dijela stanovništva kod kojeg nije bio ucijepljen snažan antikomunistički stav. Pritom je zanimljivo kako je u ljeto 1935. godine glasilo *Proleter* pokazalo potrebu objašnjavanja formiranja dviju unutar-partijskih organizacija s nacionalnim predznakom. Izostanak formiranja KP-a Srbije u tom je kontekstu objašnjeno nedostatkom potrebe, jer su Srbi već bili vladajući narod te u postojećoj državi nisu bili potlačeni. Istovremeno se časopis ogradio od teze prema kojoj bi stvaranje zasebnih jedinica slovenskih i hrvatskih komunista značilo razbijanje Jugoslavije ili njezinu federalizaciju, već samo preduvjet za slobodu samoodređenja kako hrvatskog tako i slovenskog naroda koji će potom odlučiti žele li se odcijepiti ili ostati u zajedničkom savezu, odnosno žele li imati svoje federalne ili autonomne jedinice.⁷⁸

KPJ je, dakle, tada pokušao ostaviti otvorene sve mogućnosti kako bi privukao što više ljudi, odnosno kako barem nikoga ne bi odvratio od eventualne podrške Partiji. Pritom se pazilo da najpopularnije stranke u Slovenaca i Hrvata ne kritiziraju oštro, već su u svojoj retorici naglašavali pozitivan odnos KPJ-a s „malim čovjekom, dakle seljakom i radnikom. Što se tiče prava na odcjepljenje, Partija je to sve manje naglašavala, što posebice vrijedi za slovenske komuniste. Shvatili su, naime, da je u slovenskom stanovništvu ukorijenjena bojazan pred time da će Talijani, odnosno Nijemci anektirati i preostala slovenska područja te da inzistiranje na odcjepljenju neće doprinijeti većoj popularnosti komunista. Posljedično je odcjepljenje u objavama komunista zamijenila sintagma o „jednakopravnosti naroda“, koja se posebice intenzivno plasirala među Hrvate, no primjetna je bila i među Slovencima. Što je ta jednakopravnost označavala, najbolje govori zaključak politburoa Centralnog komiteta KPJ-a iz 1935. godine: „Svi zakoni koji koče slobodan razvoj nesrpskih naroda moraju biti ukinuti; ukinuti se mora umjetna podjela države na banovine; omogućiti moramo slobodno djelovanje svim hrvatskim, slovenskim, makedonskim i albanskim kulturno-prosvjetnim i drugim nacionalnim društvima te ustanovama, protjerati iz Hrvatske i iz drugih narodno neravnopravnih zemalja sve kolonizatorske okupatore i nositelje velikosrpske hegemonije; ukinuti zabranu isticanja hrvatske i drugih nacionalnih zastava, amblema i natpisa; otkloniti nejednakost u plaćanju poreza i raspodjeli kredita; tražiti da se prečanskom narodu vrate milijuni opljačkani u vrijeme kad

⁷⁸ PLETERSKI 1967: 305-306.

su krune zamijenjene za dinare; zabraniti vojnu službu izvan vlastite pokrajine; osigurati uporabu materinskog jezika u svim javnim i državnim ustanovama; zaustaviti razgradnju industrije u nesrpskim sredinama i favoriziranje gospodarskog razvoja samo u Srbiji; dati Crnogorcima dio reparacija dobivenih na njihov račun; tražiti da se na važna mjesta i položaje u državnoj upravi i vojsci ne postavljaju samo Srbijanci, već da se i na tom području osigura ravnopravnost svih naroda. Komunisti se izjašnjavaju za sazivanje i slobodno biranje skupština svih naroda u Jugoslaviji, prije svega Hrvatskog sabora, a zatim i sazivanje slovenske, makedonske, crnogorske, bosanske i vojvođanske narodne skupštine. Hrvatski sabor i drugi narodni sabori moraju sva pitanja rješavati suvereno.⁷⁹

Koliko god oštar bio ton prema srpskom centralizmu, iz navedenih zaključaka ipak se jasno očituje kako se KPJ odlučio za opstanak Jugoslavije koja se, s obzirom na navode potpune suverenosti pojedinih narodnih skupština, stanovništvu prikazivala kao oblik (kon)federacije. U skladu s navedenom strategijom iz Centralnog komiteta KPJ-a (CK KPJ) u Sloveniju je tada stiglo sljedeće pismo: „Naš slogan ‚Ujedinjena i slobodna Slovenija‘ ostaje izraz konačnog rješenja slovenskog narodnog pitanja. No danas ne smijemo težište naše politike u nacionalnom pitanju pomicati na konačno rješenje ovoga pitanja. S obzirom na to: 1. da velika većina Slovenaca danas ne zahtijeva odcjepljenje Slovenije, kao što to ne zahtijeva ni nijedna slovenska narodna organizacija; 2. da je međunarodna situacija danas takva da bi odcjepljenje Slovenije moglo dovesti do imperijalističkog rata — a mi smo protiv rješavanja narodnog pitanja ratom i oslanjanjem na druge imperijalističke sile; 3. da je danas moguće ujediniti veliku većinu slovenskog naroda oko parola čije ostvarenje znači potkopavanje temelja velikosrpske hegemonije i slobodnog razvoja; s obzirom na sve te momente, naša Parija danas ne zagovara odcjepljenje Slovenije od Jugoslavije.“⁸⁰

Od tada dalje simultano se spominju kako pravo Slovenaca na samoopredjeljenje tako i (kon)federalni odnos Slovenaca s drugim jugoslavenskim narodima. Sukladno tome, 1937. je godine zapisan i manifest Komunističke stranke Slovenije koji kao cilj navodi ujedinjenu i slobodnu Sloveniju, no istovremeno i konstatira kako je budućnost slovenskoga naroda i njegov opstanak osiguran samo u slobodnom savezu ‚bratskih naroda Jugoslavije u formi savezne države‘.⁸¹ Ipak, takve su formulacije nerijetko uzrokovale pomutnju u slovenskim komunističkim redovima. Pojedinci su, naime, smatrali da bi, ako je već dogovoren konfederalni odnos, Slovenci trebali imati svoju partiju koja će biti u konfederalnom odnosu s drugim jugoslavenskim komunistima, dok bi KPJ bio samo koordinator, ne i izvor političkih smjernica. Takve su ideje bile preopasne za KPJ, stoga se Kardelj 1937.

⁷⁹ PLETERSKI 1967: 310-311.

⁸⁰ PLETERSKI 1967: 311-312.

⁸¹ PLETERSKI 1967: 314.

godine vraća iz Moskve upravo radi konsolidacije slovenskih redova i odstranjenja separatističkih devijacija.⁸² Ipak, i sam Kardelj unatoč tome i dalje nastavlja zastupati tezu o Slovencima kao zasebnom narodu zbog posebnog jezika i kulture na povezanom teritoriju te, što je najvažnije, s vlastitom narodnom sviješću. To je pod pseudonimom Sperans elaborirao u svojoj knjizi naslova *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*.⁸³ Mogućnost za emancipaciju Slovenaca kao malobrojnog naroda u tom djelu vidi u okviru rješavanja općeg klasnog pitanja u Europi, pa čak i u svjetskom kontekstu. Uloga komunista, koje je percipirao kao predvodnike progresivnih snaga koje će promijeniti svijet, trebala je biti okupljanje što šireg sloja pučanstva, ponajprije radnika, seljaka i demokratskog dijela građanstva, te ih pripremiti na te sveeuropske procese promjene društvenog sustava.⁸⁴

Implikacije na rješavanje hrvatskoga pitanja

Narušeni odnosi političkog Beograda sa Slovencima, prije svega s najutjecajnijom slovenskom političkom strankom, SLS-om, neuspjeh njihove zamjene s unitarističkim liberalima te jačanje slovenskih komunista koji su ispoljavali snažan protu-velikosrpski sentiment, povoljno su utjecali na položaj Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji. Štoviše, odnos vlasti prema Hrvatima bio je i znatno zamršeniji od odnosa sa Slovencima. Budući da si na dulji period Beograd nije mogao priuštiti nezadovoljstvo najveće slovenske i najveće hrvatske političke opcije, odmah nakon uvođenja diktature krenula je potraga za hrvatskim političarima koji su imali potencijal naslijediti Radićevu ulogu nacionalnog vođe. Oni s najmanje otpora prema monarhiji upravo su u vrijeme apsolutizma zauzimali ministarske položaje. Time se s jedne strane nastojalo hrvatskom stanovništvu pokazati da je ravnopravan član kraljevine, a s druge su strane srpskom stanovništvu trebali poslužiti kao dokaz kako nisu svi Hrvati protiv zajedničke države. Prvi Aleksandrovi sugovornici koji su trebali preuzeti mjesto hrvatskih predstavnika bili su bivši HSS-ovci, što je upućivalo na kraljevu ambiciju da se smanji utjecajnost te političke grupacije. Ipak kralju to nije pošlo za rukom, iako je i Vladka Mačeka, novog predsjednika HSS-a, u nekoliko epizoda držao u zatvoru, što je ukazivalo na bitnu razliku u položaju koji su u kraljevim očima zauzimali Maček i Korošec. Dok je, naime, Maček bio u zatvoru, Korošec je određeno vrijeme proveo u konfinaciji. Nakon težeg perioda zbog zdravstvenih problema u Tuzli, dobio je prilično ugodan boravak u Vrnjačkoj Banji i još ugodniji na Hvaru. Slovenski povjesničar Andrej Rahten dobro opisuje kraljev odnos prema Korošcu. I u vrijeme konfinacije na Hvaru Aleksandar Karađorđević je, naime, vjerovao u Koroščevu

⁸² NEDOG 1978: 87-93.

⁸³ KARDELJ 1939.

⁸⁴ PEROVŠEK 2010: 53-58.

odanost Jugoslaviji. Kada je, primjerice, okružni načelnik Ljubo Tecilazić upozorio da talijanski parobrodi prolaze pored Hvara i da bi jednoga dana Korošec mogao pobjeći na jednom od njih, kralj se navodno od srca nasmijao: „Budalo jedna! Dobro poznajem svog Korošca i znam da mi nikad neće pobjeći u Italiju. Previše je Jugoslaven!“ Štoviše, kralj je Korošca u jesen 1933. godine čak nazvao „zlatnim čovjekom“ i rekao da ni s jednim drugim jugoslavenskim političarom nije mogao tako lijepo i pametno razgovarati.⁸⁵ Iz tih se navoda može razabrati kraljevo shvaćanje da je Korošec ipak dobro uvidio geopolitičku realnost prema kojoj bi u slučaju raspada Jugoslavije Slovenci platili najveću cijenu, dok bi i Srbi i Hrvati vjerojatno dobili svoju državu.⁸⁶ S druge je strane, prema svjedočenju hrvatskoga kipara Ivana Meštrovića, kralj prema Mačeku bio puno oprezniji jer je u njemu vidio veću opasnost. Pogotovo nakon što su navodno kraljevi savjetnici Aleksandra uvjerali kako je Mačkov krajnji cilj potpuno odcjepljenje Hrvatske, dok ga je prema vlastitim zapisima navodno sam Meštrović ipak uvjerio u Mačkovu lojalnost jugoslavenskoj državi.⁸⁷ To je svjedočenje, dakako, potrebno uzimati s velikom dozom rezerve, no činjenica je da je Maček, kasnije doduše, osluškivao volju velikih sila i glede eventualnog odcjepljenja Hrvatske⁸⁸ te da su do vlasti stizale informacije kako je upravo to konačni cilj HSS-a.⁸⁹ Također pojedini izvori navode kako je kralj na kraju ipak odustao od uporabe sile kao isključive metode rješavanja hrvatsko-srpskog pitanja te je prihvatio činjenicu da će sugovornika morati pronaći upravo među prvacima HSS-a. Važnu je ulogu u tome odigrao Ivan Šubašić, koji je uživao kraljevo povjerenje, između ostalog i zbog činjenice da se kao dragovoljac u Prvom svjetskom ratu borio na srpskoj strani. Pored toga, i on je, kao Meštrović, navodno Aleksandru jamčio za Mačkovu odanost postojećoj državi.⁹⁰

Neovisno o tome je li netko i u kojoj mjeri uspio uvjeriti kralja Aleksandra u Mačkovu lojalnost, novi se vođa HSS-a karakterno uistinu jako razlikovao od ubijenog mu prethodnika. Ne samo da je u javnim istupima davao pomirljiviji dojam, drugačiji je bio i po metodama ostvarivanja političkih ciljeva. Njegove su sposobnosti djelovanja izvan granica Jugoslavije bile, dodušem bitno manje od međunarodno vrlo aktivnog Radića, no nakon uvođenja diktature na unutarnjem je planu politički prostor bio nešto jednostavniji, a time i manevarski prostor za pogrešno biranje saveznika, odnosno pregovarača uži. Maček je očito bio uvjeren

⁸⁵ RAHTEN 2022: 346, 351-352.

⁸⁶ RAHTEN 2022: 500, 503 i 553.

⁸⁷ MEŠTROVIĆ 1993: 233.

⁸⁸ BOBAN 1965: 106.; BOBAN 1974b: 87-90.

⁸⁹ Hrvatski državni arhiv (u Zagrebu), Kraljevska banska uprava Savske banovine, Odjeljenje za državnu, broj: 41/1935, kutija 18.

⁹⁰ ĐOKIĆ 2010: 119-120.

kako put do hrvatsko-srpskog sporazuma vodi preko kralja te da njegova pozornost može Hrvatima donijeti mnogo više od pronalaženja sugovornika među političkim strankama čija je moć oscilirala. Suradnja s kraljem posljedično je omogućavala osiguranje trajnijeg rješenja. Maček je prema van pokazivao nešto hladniji odnos prema srpskoj kruni, nastojeći tako zadržati podršku svojih birača i smanjiti pritisak hrvatske antijugoslavenske političke opcije. Sa srpske su pak strane Mačeka često optuživali za suradnju s frankovcima, ali se od njih razlikovao kako po metodama, tako i po sadržaju svojih političkih ciljeva. Prema Dragoljubu Jovanoviću, članu Saveza zemljoradnika, Maček je za razliku od frankovaca tražio mogućnost očuvanja hrvatske posebnosti, što nije podrazumijevalo i traženje potpuno neovisne države, već samo hrvatsku autonomiju unutar Jugoslavije.⁹¹ Prema toj bi viziji Hrvatska trebala imati jasno definiran teritorij i određene autonomne ovlasti na zakonodavnom planu. Time se trebala stvoriti svojevrsna dualistička država, slična po uređenju nekadašnjoj dvojnoj Habsburškoj Monarhiji. Šire je vodstvo HSS-a smatralo kako bi hrvatski dio trebao obuhvaćati užu Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, uključujući Srijem do Zemuna. Ostalo je predstavljao manevarski prostor za pregovore. Prema nekim zamislima unutar stranke, prije svega kod Augusta Košutića i Jurja Krnjevića, stanovnici BiH trebali bi plebiscitom odlučiti kome će se priključiti. S druge strane, postojala je i mogućnost podjele BiH na sličan način kao što je u Habsburškoj Monarhiji Hrvatska-Slavonija bila pod Budimpeštom, a Dalmacija pod upravom Beča. Dio bi BiH, dakle, trebao pripasti Srbiji, a dio Hrvatskoj. Osim toga, hrvatski je nacrt uključivao i većinski katoličko-protestantski dio Vojvodine koji se nalazio u trokutu Subotica – Sombor – Bačka Palanka – Ilok.⁹² Prema zapisima Milovana Đilasa⁹³ i svjedočanstvu spomenutog Ivana Meštrovića⁹⁴ Maček je uspio pridobiti pažnju kralja Aleksandra, koji je navodno bio odlučio stupiti s njim u kontakt te ga pustiti iz zatvora. Iako je vjerodostojnost tih iskaza pod upitnikom te su, ako ih je uistinu i bilo, takve Aleksandrove izjave možda bile samo plod političkog taktiziranja, činjenica je da mu je u onom trenutku rješenje hrvatskog pitanja donosilo unutarnju stabilnost države. Naime, već prije *Ljubljanskih punktacija* koje su tražile rješavanje slovenskog pitanja, u rujnu 1932. godine došlo je do pobune u Lici. Iako je ustanak ugušen, označen je početak ustaške borbe protiv beogradskog centralizma za oslobođenje Hrvatske. Ni ostali hrvatski politički pokreti, uključujući one s HSS-om u središtu, nisu ostali neaktivni, već su zajedno sa srpskom oporbom u studenom 1932. objavili tzv. *Zagrebačke punktacije* koje je sastavio Ante Trubić, a one su konstatirale da postojeći državni sustav služi produžavanju srpske hegemonije, kao i da državna

⁹¹ JOVANOVIĆ 1975: 44.

⁹² ĐOKIĆ 2010: 124.

⁹³ ĐILAS 1973: 157.

⁹⁴ MEŠTROVIĆ 1993: 236.

vlast razara hrvatske institucije, stoga su tražile izmjenu ustava i federalizaciju zemlje.⁹⁵ To je, između ostaloga, i pokrenulo val deklaracija kako među već spomenutim Slovencima, tako i kod bosanskohercegovačkih muslimanima. Nakon što je SLS objavio *Ljubljanske*, JMO je objavio *Sarajevske punktacije*, a osuda centralizma došla je i iz Vojvodine putem Novosadske rezolucije.⁹⁶

Vlast se s nositeljima rezolucija najprije pokušala obračunati silom. Pored izolacije SLS-ovih vođa i sam je Maček 29. travnja 1933. osuđen na tri godine zatvora. No na dugi je rok to samo povećavalo unutarnji faktor nestabilnosti. U Slovenaca takvo je represivno djelovanje države naišlo na pozitivnu reakciju samo kod slovenskih liberala. Ljubljansko *Jutro*, primjerice, prenosi govor Alberta Kramera: „Čitamo kako su izjave gosp. Mačeka tumačili kao želju hrvatskog naroda za vlastitom državom i kako su već obećali da će pojedine europske zemlje podržati tu želju. Na slovenske punktacije nije bilo takvog odgovora. Naši vanjski neprijatelji nisu Slovencima obećali samostalnu državu. Zašto ne? Sigurno ste svi vidjeli karte kako su pojedini političari zamišljali podjelu Jugoslavije. Srbija bi opet ostala država za sebe, Hrvati bi dobili novu državu, ali bi izgubili more i Dalmaciju, koji bi postali talijanski. Ali na ovoj karti nema slovenske države. Slovensku bi zemlju do Trbovlja i Celja zadržali Talijani, a štajerske bi krajeve dali Austriji i Mađarskoj. Iz ovoga se najjasnije vidi kamo vodi takva politika. (...) Jučer je državni sud izrekao presudu i o takozvanim zagrebačkim punktacijama. Dr. Maček je osuđen na tri godine. Država ne dozvoljava igranje s njom! Treba samo pogledati Njemačku, kako se tamo odnose prema protivnicima režima. Tamo imaju koncentracijske logore za oporbu (...) U Njemačkoj niti jedan dužnosnik koji je protiv režima ne može ostati na svom mjestu. (...) Usporedite našu domaću ‚diktaturu‘, na koju se neki toliko žale, pa nam recite koliko ih je kod nas ta diktatura pogodila?! (...) Država je dugo popustljiva, ali i za nju postoje granice koje mora čuvati u svom interesu, u interesu svoje egzistencije i egzistencije cijelog naroda.“⁹⁷ Slično, dakle, kao što su zazivali pritvaranje slovenskih katoličkih narodnjaka, slovenski su liberali smatrali da pozivanje na hrvatsko državno pravo zapravo ruši postojeću državu i time njegovi pobornici zaslužuju zatvorsku kaznu. S druge je strane katolički *Slovenec* samo prenio informaciju o zatvaranju predsjednika HSS-a te naveo zakonsku osnovu prema kojoj je osuđen.⁹⁸ Nije bilo neposredne kritike vlasti jer se i SLS nalazio u nezahvalnom položaju, no iz vijesti glavnoga glasila te stranke moglo se iščitati kako slovenski katolički narodnjaci nisu zadovoljni represijom usmjerenom prema tvorcima rezolucija. Svaki je takav čin, primjerice i zabranu tiska i prodaje brošure *Suđenje dr. Mačeku* koja se bila

⁹⁵ BOBAN 1974a: 87-96.

⁹⁶ BOBAN 1987: 41-54.

⁹⁷ Minister dr. Albert Kramer. *Jutro* (Ljubljana), god. 14, 1. svibnja 1933., 1.

⁹⁸ Dr. Maček obsojen na tri leta. *Slovenec* (Ljubljana), god. 61, 30. travnja 1933., 1.

tada prodavala u Zagrebu⁹⁹, *Slovenec* dosljedno popratio, ukazujući pritom što bi se i tom časopisu dogodilo da je neposredno kritizirao vlast.

Pored nesklonosti slovenskih katoličkih narodnjaka i komunista Mačeku je u prilog išla i činjenica da Davidovićeve grupa demokrata nije razmišljala kao slovenski liberali te je i sama zagovarala ideju o četirima federalnim jedinicama. Uz slovensku, hrvatsku i srpsku trebala bi, naime, postojati i četvrta, u tzv. prijelaznom hrvatsko-srpskom području.¹⁰⁰ Kralj je, prema Meštrovićevu svjedočanstvu, navodno čak bio spreman pristati na dualizam kako bi smirio unutarnje političke napetosti. Prema tim bi navodima dualističko uređenje trebalo omogućiti zadovoljenje hrvatskih nacionalnih interesa i istodobno postojanje jedne zajedničke krune. Time bi Hrvati imali bolji status nego u Habsburškoj Monarhiji, jer bi povezali hrvatske krajeve, a ujedno bi dobili autonomiju koja bi nadilazila ovlasti hrvatskih vlasti u posljednjih nekoliko stoljeća. Do sukoba je, pak, dolazilo glede Srijema, no to je pitanje, kako se ispostavilo, predstavljalo premostiv problem u kontekstu šireg dogovora. Postavlja se, dakako, pitanje što bi bilo s ostalim područjima. Može se pretpostaviti kako bi Makedonija i Crna Gora bile u srpskoj sferi, no pitanje slovenskih teritorija bilo je otvoreno.¹⁰¹ Nakon razgraničenja jugoslavenske države na zapadu, slovenski je teritorij ostao relativno malen, ali HSS nije mogao biti njihov politički predstavnik jer osim u Prekmurju nije imao značajniju podršku stanovništva.¹⁰² Tu je bilo potrebno pokazati dobru volju prema članovima SLS-a, ponajprije prema njihovim vođama, kojima je bilo ograničeno kretanje. No slovensko je pitanje u usporedbi s hrvatskim za kralja impliciralo još jednu neugodnost, jer nikako nije mogao prihvatiti ulogu zaštitnika slovenskih interesa u odnosima s Italijom i Austrijom s obzirom na to da bi takav nastup dodatno destabilizirao položaj Jugoslavije. Sa slovenskog je stajališta, pak, potencijalno isključivanje Slovenaca iz hrvatsko-srpskog dogovora te posljedično dualno uređenje države predstavljalo prijetnju¹⁰³, sličnu onoj koju su Slovenci i Hrvati doživljavali u Habsburškoj Monarhiji.

Zaključne napomene

Iz prikazanog u ovom članku može se zaključiti da razdoblje kraljeve diktature nije zaustavilo proces odumiranja jugoslavenskih unitarističkih političkih skupina, uključujući i onih koje su djelovale među Slovencima. Najveće nesrpske političke grupacije sve su više naglašavale nacionalne ciljeve kao glavnu polugu

⁹⁹ Ostale vesti. *Slovenec* (Ljubljana), god. 61, 18. svibnja 1933., 1.

¹⁰⁰ ĐOKIĆ 2010: 169.

¹⁰¹ ĐOKIĆ 2010: 125.

¹⁰² PERŠAK 2009: 133–150; KRIŠTO 2009: 111–122.

¹⁰³ RAHTEN 2022: 481.

za dobivanje potpore stanovništva, bez obzira na ostale sastavnice političkih programa. Zabrana stranaka, dakle, nije ispunila svoju svrhu, jednako kao što iz vizure dinastije Karađorđević pozitivne učinke nije polučilo zatvaranje, odnosno izolacija hrvatskih i slovenskih političkih vođa. Štoviše, metode kralja Aleksandra pokazale su se kontraproduktivnima.¹⁰⁴

Slovenski katolički narodnjaci, nakon objave *Ljubljanskih punktacija* i izolacije Korošca, naizgled su primirili svoje aktivnosti. Međutim, njihov utjecaj u slovenskom puku sve više je nagrizao kraljev ugled, a posljedično je u većini slovenskoga stanovništva raslo nezadovoljstvo postojećom državom. Istovremeno, ovo razdoblje povezano s gospodarskom krizom utjecalo je na povećanje broja onih koji su bili spremni djelovati ilegalno i pritom se služiti radikalnijim metodama za postizanje svojih ciljeva. Također je sve više bilo onih političkih skupina koje su tražile vanjsku potporu kod barem jedne od europskih velesila. Slovenski su komunisti u okviru KPJ-a bili pod utjecajem i kontrolom Komunističke internacionale, a najistaknutiji su članovi morali proći kroz niz testova sovjetske tajne službe koja revolucionarnim komunističkim pokretima diljem svijeta nije dopuštala veliku autonomiju. Unatoč tome, slovenski su si komunisti, posebice Gustinčić, dozvoljavali špekuliranje o formiranju drugačijih državnih tvorbi u koje bi bili uključeni Slovenci.

S druge strane, radikalni narodnooslobodilački pokreti jačali su i tražili zaštitu kod susjednih zemalja koje su težile širenju svog teritorija nauštrb Kraljevine Jugoslavije. Dok je Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija (VMRO) tražila podršku u Bugarskoj, jezgra se hrvatske pravaške struje, koja se okupljala u krugu pravnika Ante Pavelića, u svom nastojanju formiranja hrvatske države izvan Jugoslavije sve više oslanjala na Italiju, koja je pak to uklopila u svoju strategiju izgradnje vlastitog monopola na Jadranu.¹⁰⁵ Upravo je makedonsko-hrvatska nacionalistička koalicija pod pokroviteljstvom Rima pripremila nekoliko planova za atentat na kralja Aleksandra, a naposljetku ga i izvršila u Parizu 9. listopada 1934. godine. Taj je čin označio kraj gotovo šestogodišnje apsolutističke vladavine s jedne strane, a s druge strane potvrdio nastavak korištenja najekstremnijih metoda u rješavanju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji.

¹⁰⁴ NIELSEN 2014: 205.

¹⁰⁵ Pavličević 2002: 370; Armstrong 1968: 396–410.

Bliografija

- ARMSTRONG, John A. 1968. Collaborationism in World War II: The Integral Nationalist Variant in Eastern Europe. *The Journal of Modern History* 40, 3: 396–410.
- BLAGOJEVIĆ, Anita, Branka RADONIĆ. 2012. O Ustavu Kraljevine Jugoslavije iz 1931. *Pravni vjesnik* 28, 1: 123-144.
- BOBAN, Ljubo. 1965. *Sporazum Cvetković-Maček*. Beograd: Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke.
- BOBAN, Ljubo. 1974a. *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928. – 1941. 1. knj.* Zagreb: Novi liber.
- BOBAN, Ljubo. 1974b. *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928. – 1941. 2. knj.* Zagreb: Novi liber.
- BOBAN, Ljubo. 1987. *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije 1.* Zagreb: Školska knjiga.
- BORKO, Božidar. 1932. Slovenci i Jugoslavenstvo. *Nova Evropa* (Beograd) knjiga XXV, 8: 423-429.
- ČEPIČ, Zdenko (i drugi). 1995. *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955. Znanstveno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- DRŽAVA (časopis). Split, 1924. – 1929., 1936. – 1939.:
- Aleksandar I. 5 (15. 12. 1928.): 1-2.
  - Izbavljenje. 5 (23. 1. 1929.): 1.
- ĐILAS, Milovan. 1973. *Memoir of a Revolutionary*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- ĐOKIĆ, Dejan. 2010. *Nedostižni kompromis. Srpsko-hrvatsko pitanje u međuratnoj Jugoslaviji*. Beograd: Fabrika knjiga.
- FILIPČIĆ, France. 1981. *Poglavlja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939 (2. knjiga)*. Ljubljana: Borec.
- GAŠPARIČ, Jure. 2007. *SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935*. Ljubljana: Modrijan založba.
- GLIGORIJEVIĆ, Branislav. 1992. *Kominternu, jugoslovensko i srpsko pitanje*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- GRDINA, Igor. 2022. „Slovenska deklaracija“. U *E-enciklopedija* <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/slovenska-deklaracija/>. (posjet 23. prosinca 2022.).
- HRIBAR, Ivan. 1932. *Moji spomini. III.* Ljubljana: Tisk J. Blasnika nasl. Univerzitetna tiskarna in litografija.
- Hrvatski državni arhiv (u Zagrebu), fond 1559, Politička situacija, Izvještaj Kotarskog predstojništva Jastrebarskog Velikom županu Zagrebačke oblasti od 9. siječnja 1929.
- Hrvatski državni arhiv (u Zagrebu), fond 849, Ivan Peršić, kut. 1.
- Hrvatski državni arhiv (u Zagrebu), Kraljevska banska uprava Savske banovine, Odjeljenje za državnu zaštitu, broj 41/1935, kut. 18.
- JANJATOVIĆ, Bosiljka. 1983. Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu 1929-1934. godine. *Časopis za savremenu povijest* 15, 2: 1-31.

- JANJATOVIĆ, Bosiljka. 1994. Hrvatska 1928.-1934. godine: vrijeme organiziranih političkih ubojstava. *Povijesni prilozi* 13, 13: 219-244.
- JEGLIČ, Anton Bonaventura. 2015. *Jegličev dnevnik*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.
- JOVANOVIĆ, Dragoljub. 1975. *Ljudi, ljudi..., Medaljoni 46 umrlih savremenika (sa fotografijama)*. Beograd.
- JUTRO* (časopis). Ljubljana, 1920. – 1945.:
- Ljubljana 17. aprila. 9 (18. 4. 1928.): 1.
  - 3. september. 12 (4. 9. 1931.): 1.
  - Po svečanostih. 12, (10. 9. 1931.): 2.
  - Slovenci pri volitvah. 12 (11. 11. 1931.): 2.
  - Na delo za novo vsedrjavno stranko! 12 (18. 12 1931.): 1.
  - Prebivalstvu Jugoslavije! 13 (5. 5. 1932.): 1.
  - Prva seja banovinskega odbora JRKD. 13 (21. 6. 1932.): 2.
  - Slovenstvo in jugoslovenstvo. 13 (28. 6. 1932.): 7.
  - Slovenci smo Jugosloveni. 13 (28. 6. 1932.): 8.
  - Budni čuvarji. 13 (25. 9. 1932.): 2.
  - Manifestacija jugoslovenske misli v Zagrebu. 13 (24. 10. 1932.): 1.
  - Slovenci ogorčeno zavraćaju in ostro obsojaju politiko razdiranja. 14 (8. 1. 1933.): 1.
  - Nihće se ne sme igrati z življenjskim narodnim interesim. 14 (11. 1. 1933.): 1.
  - Slovenci tostran in onstran meja. 14 (13. 1. 1933.): 1.
  - Separatistične punktacije in severna meja. 14 (29. 1. 1933.): 2.
  - Minister dr. Albert Kramer. 14 (1. 5. 1933.): 1.
  - Prvi kongres vsedrjavne stranke. 14 (21. 7. 1933.): 1.
  - Konstituiranje Jugoslovenske nacionalne stranke. 14 (21. 7. 1933.): 1.
- KARDELJ, Edvard. 1939. *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana: Naša založba.
- KRIŠTO, Jure. 2009. Od slavenstva do jugoslovenstva: suradnja hrvatskih i slovenskih krugova u Katoličkom pokretu. *Pilar – Croatian Journal of Social Sciences and Humanities* 4, 1-2: 111–122.
- KUHAR, Lovro. 1933. *Boj za osloboditev in združitev slovenskega naroda: program slovenskega nacionalno revolucionarnega gibanja SNR*. 1933. Ljubljana.
- MATIJEVIĆ, Zlatko. 2000. Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji (1919.-1929.). *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 42: 479-501.
- MATKOVIĆ, Hrvoje. 1971. Pojava i etape razvoja Samostalne demokratske stranke (1924-1929). *Časopis za suvremenu povijest* 3, 1: 7-24.
- MEŠTROVIĆ, Ivan. 1993. *Uspomene na političke ljude i događaje*. Zagreb: Matica hrvatska.
- NEDOG, Alenka. 1978. *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941*. Ljubljana: Borec.
- NIELSEN, Christian Axboe. 2014. *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia*. Toronto: University of Toronto Press.

NOVOSTI (časopis). Zagreb, 1907. – 1941.:

- Osuda zbog uvrede Veličanstva. 33 (17. 11 1929.): 4.

OBZOR (časopis). Zagreb, 1920. – 1941.:

- Zagreb, 13. siječnja. 70 (13. 1. 1929.): 5.

PAVLIČEVIĆ, Dragutin. 2002. *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić.

PEROVŠEK, Jurij. 2006a. Korošec in temeljna vprašanja jugoslovanske države. Časopis za zgodovino in narodopisje – Review for history and ethnography 77, 2-3: 92–103.

PEROVŠEK, Jurij. 2006b. Slovenski liberalci in narodno vprašanje v letih 1931-1933. *Prispevki za novejšo zgodovino* 46, 1: 255-276.

PEROVŠEK, Jurij. 2010. Slovenski komunisti in nacionalno vprašanje v tridesetih letih. *Prispevki za novejšo zgodovino* 50, 2: 5-66.

PERŠAK, Katja. 2009. Anton Korošec in slovensko-hrvaška nasprotja v Prekmurju. *Pilar – Croatian Journal of Social Sciences and Humanities* 4, 1-2: 133–150.

PLETERSKI, Janko. 1967. Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in politici KPJ – KPS. *Prispevki za novejšo zgodovino* 7, 1-2: 277-316.

PUČKI LIST (časopis). Split, 1930. – 1936.:

- Jugoslavija je ipak pobijedila. 1 (15. 3. 1930.): 1.
- Kralj i narod. 1 (15. 4. 1930.): 3.

RAHTEN, Andrej. 2022. *Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

RATEJ, Mateja. 2022. *Trijumfator, Anton Korošec v prvi Jugoslaviji*. Ljubljana: Beletrina.

SLOVENEK (časopis). Ljubljana, 1873. – 1945.:

- Vlada zakonitosti, pravice in enakosti. 57 (8. 1. 1929.): 1.
- Hrvati z navdušenjem pozdravljajo nov položaj. 57 (8. 1. 1929.): 1.
- Simpatični komentariji iz tujine. 57 (8. 1. 1929.): 2.
- Program nove vlade. 57 (9. 1. 1929.): 1.
- Zakaj je padla parlamentarna vlada. 57 (12. 1. 1929.): 1.
- Verbum regis. 57, (19. 1. 1929.): 1.
- Dr. Maček obsojen na tri leta. 61 (30. 4. 1933.): 1.
- Ostale vesti, 61 (18. 5. 1933): 1.

SLUŽBENI GLASNIK (časopis). Split, 1923. – 1941.:

- Njegovo Veličanstvo Kralj u Splitskoj Oblasti. 7 (9. 7. 1929.): 1-2.

STIPILOVŠEK, Miroslav. 2000. *Slovenski parlamentarizem 1927-1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

VIDMAR, Josip. 1932. *Kulturni problem slovenstva*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.

Zakon o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj državnoj upravi od 6. januara 1929. godine. 1929. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.

Slovenian Political Dynamics During the Dictatorship of King Aleksandar Karađorđević and Their Impact on Croatia

The article analyzes the perspectives of the three main Slovenian political factions - the Catholic populists, liberals, and communists - during the period following King Aleksandar Karađorđević's imposition of dictatorship in January 1929 until his assassination in 1934. It identifies key points of divergence in their political agendas, particularly regarding the internal governance of the Kingdom of SCS/Yugoslavia, its international position, and the distinctive political strategies employed to achieve their respective goals. Despite initial positive reactions, the new state regime quickly faced criticism from the largest Slovenian political faction, the Slovenian People's Party. This dissatisfaction culminated in the form of the Ljubljana Points, which primarily demanded the unification of Slovenians within Yugoslavia into a single political entity capable of attracting Slovenians from neighboring countries. From the Belgrade perspective, this criticism was seen as a potential threat to the stability of the western regions of the country and to relations with Italy and Austria. Slovenian liberals replaced the Catholic People's Party in the government, viewing this as an opportunity to assert political primacy in Slovenian regions. However, the average Slovenian was not inclined to support the idea of a unified Yugoslav nation. In contrast, Slovenian communists recognized the strong resonance of the national question among the Slovenian population. Their political tactics included criticizing Greater Serbian ideology and advocating for the right to self-determination for the Slovenian people. From a strategic perspective, the communists integrated this approach into their broader vision of a 'voluntary Yugoslav federation,' seeking to reconcile the sovereignty of individual South Slavic nations with the Yugoslav geopolitical framework. This dynamic within Slovenian politics had a relatively positive influence on the position of Croats, bolstering their efforts to redefine their status within the Kingdom of Yugoslavia.

Key words: Kingdom of Yugoslavia, Slovenians, dictatorship, Slovenian People's Party, liberals, communists

Ključne riječi: Kraljevina Jugoslavija, Slovenci, diktatura, Slovenska narodna stranka, liberali, komunisti

Igor Ivašković
Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani
Kardeljeva pl. 17
1000 Ljubljana
Slovenija
igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*